

hur väl de förhåller sig till kristna begrepp är ett sätt. Hur kvalificerade är ungdomarna i att leva evangelium, eller handla som kristna? Flera av de intervjuade deltagarna genomgick dessutom sin konfirmandtid under en period med strikta restriktioner. Vilka långtgående slutsatser om hur konfirmationstiden fungerar går det egentligen att dra utifrån ett intervjumaterial som tillkommit under de omständigheter som pandemin medförde? Jag saknar också en fördjupad problematisering av skillnaderna i förutsättningar mellan skola och kyrka.

Boken är ett välkommet bidrag till forskningen om konfirmation i Svenska kyrkan. Den inspirerar också till vidare forskning. Anser ungdomarna själva, som Klintborg antar, att erfarenheterna och engagemanget i kyrkan lika gärna kunnat äga rum i en annan, ickekyrklig, miljö? Vilket kyrkosynsmässigt arv ligger bakom hur Svenska kyrkans konfirmandundervisning fungerar i dag? Och hur kommer dessa uppenbarligen mycket nöjda ungdomars relation till kyrkan att se ut över tid?

Elise Lindkvist
TK, Lund

DOI: 10.51619/stk.v100ii.26104

Simone Kotva. *Effort and Grace: On the Spiritual Exercise of Philosophy*. London: Bloomsbury. 2020. 230 s.

Att tala om filosofins andliga övning, träning eller utövande (*exercise*) bjuder in en del frågor, om det andliga i relation till religion, om filosofins andliga disciplin i relation till religion och så vidare. Filosofins andliga träning kan vidare syfta till vad religionsfilosofen Catharina Stenqvist (1950–2014) kallade en livshållning och vad den franske filologen och filosofihistorikern Pierre Hadot (1922–2010) kallade ett sätt att leva. En filosofisk livshållning och ett sätt att leva i kärleken till visdomen, eller att vara på väg mot ett sådant andligt ideal, går tillbaka till Platon (ca 428–ca 348 f.v.t.) och sträcker sig via stoikerna,

Augustinus (354–430) och René Descartes (1596–1650), till Ludwig Wittgenstein (1889–1951) och vidare in till våra dagar. Att tala om filosofins andliga utövande är en labyrintisk uppgift. Religionsfilosofen Simone Kotva leder oss in i denna labyrint och hennes bok *Effort and Grace* erbjuder oss en tråd.

Vi håller i denna tråd och följer i fotspår av den andliga träningens två ideal, vad Kotva kännetecknar som ett spänningsförhållande mellan ”ansträngning” och ”passivitet” eller ”nåd”. Det ena idealet går tillbaka till Ignatius av Loyola (1491–1556) och innebär ”ansträngning” att upprätthålla uppmärksamheten på kontemplationen och hålla distraktionen borta genom en rad andliga övningar. Det andra idealet går tillbaka till Augustinus och innebär ett passivt överlämnande till nåden. Det är här skillnaden mellan andlig övning som en aktivitet i form av ansträngning och andlig utövning genom avslappning blir tydlig: nåden är given, opåverkad av vår vilja och strävan, oberoende av vår ansträngning att nå den. Nåden skådas inom oss när vi överlämnar oss till dess verksam, utan ansträngning.

Kotva spårar den franska receptionen av den augustinska traditionen av filosofins andliga utövning och elaborerar dess egenart i kontrast till den ignatianska traditionen av filosofins andliga övning. Dessa två ideal överlappar ibland. Genom att uppta formen av den cartesianska introspektionen lämnar den utövande traditionen erfarenheten av nåden och ägnar sig åt sinnets självreflektion. Inte minst Descartes själv, när han, liksom Augustinus, skådat ”bländande ljus”, återgår till sinnets självreflektion och skådande av världen.

Tråden nystas upp från Simone Weils (1909–1943) ”passiva aktivitet” och vi tas långt in i labyrinten, bakåt till den franska receptionen av den augustinska andliga traditionen som går tillbaka till François Fénelons (1651–1715) mystiska bön. Sedan backar vi framåt till Maine de Birans (1766–1824) andliga liv i den augustinska traditionens efterföljd. Biran var de franska

spiritualisternas grundare – inte att förväxlas med spiritisterna och deras andar. Spiritualisterna förenade den cartesianska introspektionen med andlig kontemplation. Kotva erbjuder hittills det enda nyare idéhistoriska studiet av de franska spiritualisterna på engelska. Det är en guldgruva för alla intresserade av fransk filosofi från Descartes till Weil. Vi får även en detaljerad inblick i den spiritualistiska traditionens övergång från augustinsk andlighet hos Biran, till det stoiska idealets framväxt hos Félix Ravaisson (1813–1900). Ravaisson kännetecknar brytningspunkten med spiritualisternas augustinska arv. Under Ravaissons inflytande utvecklas det stoiska arvet vidare av Henri Bergson (1859–1941). Bergsons syn på andlighet som en kreativ evolution mot ett apoteotiskt mål menar Kotva är avgörande för ansträngningens övertag i filosofin – inklusive Hadot, som under Bergsons inflytande följer upp den tidigare franska receptionen av filosofins andliga övning och ansträngningens ideal hos stoikerna.

Tillbaka till Simone Weil. Kotva spårar Birans inflytande på Weil och det spiritualistiska arvet av det andliga utövandet av filosofin. Weil för arvet vidare in till våra dagar. Weils andliga erfarenhet av passivitet leder till en filosofisk känslighet för svaghet och sårbarhet, till skillnad från aktivitetens stoiska ideal. Kotva markerar skillnaden mellan Weil och Hadot: passivitet och ansträngning.

Kotva tar Weil som utgångspunkt för sin kritik av ansträngningen, att skifta tonvikten från Hadots tolkning av filosofins andliga övning som ”ett experiment i konstruktivt tänkande” (s. 132). I det följande tecknar Kotva en genealogi av Weils väg genom spänningsfältet mellan ansträngning och nåd: från filosofi, via det praktiska, till det mystiska; om Weils möte med stoicismen och övergången till passiviteten, särskilt den mystiska ”väntan” (*l'attente*). Det femte kapitlet, där vi nu befinner oss, är välstrukturerat och rikt och på biografisk information. Kotva väver skickligt in det analytiska spåret om

Weils andliga utövande av filosofin som är för detaljerad för att redogöra för här. I femte kapitlets fjärde del diskuteras receptionen av Weil och närmandet till hennes ”praktik av filosofi som en andlig övning” (s. 163). Kotvas bidrag med fokus på passivitet och nåd i filosofins andliga utövning hos Weil är både inspirerande och unik, inte minst i forskningsfältet som domineras av Hadots efterföljare.

En av bokens många förtjänster är distinktionen mellan ansträngning och nåd som ligger till grund för nyanseringen av Pierre Hadots syn på filosofi och andlig träning. Hadots fynd av vad han kallade ”andlig träning” hos stoikerna ledde honom till synen att filosofin under antiken, från Platon till Marcus Aurelius (121–180), främst var ett sätt att leva i syfte att främja det egna och det allmänna goda. Här angriper Kotva frågan om det andligas status i filosofin, som en passiv tilltro och överlämnande till nåden. Det handlar om en erfarenhet och en insikt. Kotva väljer att känneteckna den som ”lycka”, men vi skulle också kunna tala om *visdom* som en överväldigande direkt erfarenhet av det inre och yttre, kanske mystik insikt bortom ord och tanke – utan ansträngning. Det är just erfarenheten och kursen om denna erfarenhet som filosofins andliga utövning består av. Den kan inte reduceras till och nås genom ansträngningens filosofiska metod av andliga övningar, vilka visserligen vägleder filosofen mot ett gott liv och kännetecknar filosofin som ett sätt att leva.

Även om bokens ton, som återoppar filosofi och andlighet i ett, kan tyckas vara närmast forcerad för en läsare som inte är bekant med fältet, så bryter Kotva ny mark även på denna punkt genom att indirekt ifrågasätta den moderna akademiska distinktionen mellan filosofi, andlighet, religion och teologi. Ur denna synpunkt bidrar Kotvas *Effort and Grace* till ett globalt perspektiv på filosofins andliga utövning. Spänningen mellan ”ansträngning” och ”passivitet” skulle kunna fungera som ett analytiskt angreppssätt,

till exempel på motsvarande företeelser i Sydasiens. Allt är redan gott, eller är det vi som gör det?

*Ervik Cejvan
FD, Lund*

DOI: 10.51619/stk.v100i1.26105

Elin Lockneus. *Kyrkbänksteologi: En studie av gudstjänstfirares liturgiska praktikers teologi*. Skellefteå: Artos. 2023. 268 s.

Gudstjänstfirandet i Sverige har genomgått stora förändringar de senaste femtio åren. I Svenska kyrkan har mässan och nattvarden fått en starkare ställning och de som firar gudstjänst förutsätts vara aktivt delaktiga på ett nytt sätt, vilket också märks i de två nya kyrkohandböcker som antagits.

Efter kyrkans skiljande från staten år 2000 har såväl medlemstal som deltagande i söndagens gudstjänst minskat kraftigt. De äldre svenska frikyrkosamfundet brottas också med vikande medlemstal, vilket gett upphov till nya konstellationer, manifesterade bland annat i bildandet av Eumeniakyrkan år 2011.

Samtidigt som de gamla kyrkobildningarna trätt tillbaka har nya gudstjänstraditioner etablerats i Sverige till följd av invandring från länder med ortodoxa och orientaliska traditioner. Moskéeer har etablerats i takt med att muslimer invandrat. Gudstjänstfirande i Sverige år 2024 är präglad av en rik mångfald.

Parallellt har det akademiska studiet av religion och teologi förändrats. Nya fält har etablerats och gamla fält har omvandlats för att svara mot den förändrade religiösa verkligheten. Intresset har ökat för så kallade "nones", alltså personer som säger sig inte omfatta någon religiös tro. Enskilda Högskolan Stockholm har numera en avdelning för östkyrkliga studier. Vid Uppsala universitet omfattar ämnet systematisk teologi i dag såväl kristen som islamisk teologi. Praktisk teologi har i stället ingått en förening med empiriskt inriktade

beteendevetenskapliga studier av religion i alla dess mångskiftande former.

Som ett sätt att i denna pluralistiska miljö värna om forskning med särskild relevans för de kristna kyrkorna har Enskilda Högskolan Stockholm etablerat ett särskilt studieområde kallat Kyrka i samtid. I rask takt har denna senare forskningsmiljö lett flera doktorander fram till disputation, däribland Elin Lockneus, som den 26 januari 2024 disputerade på en avhandling med titeln *Kyrkbänksteologi*. Titeln är symptomatisk både för forskningsmiljöns inriktning på kristna kyrkor och för ett nytt intresse för levda teologiska praktiker.

Ordet kyrkbänksteologi har Lockneus myntat för att beskriva ett skifte av perspektiv i studiet av gudstjänsten. Från ett tidigare forskningsmässigt fokus på skriftliga gudstjänstordningar vill hon rikta intresset mot gudstjänstpraktiker. Från ett tidigare praktisk-teologiskt fokus på prästers och gudstjänstledares liturgiska handlande vill hon rikta blicken mot gudstjänstfirarna. Från ett tidigare liturgiteologiskt fokus på det som händer längst fram i kyrkan, i koret, riktar hon intresset mot vad som händer i kyrkbänken.

Syftet med avhandlingen är att undersöka den teologi som gestaltas i gudstjänstfirarnas liturgiska praktiker i kyrkbänken, eller som det något tillkrånglat uttrycks i avhandlingens undertitel, "gudstjänstfirares liturgiska praktikers teologi".

Ytterligare ett perspektivskifte som präglar boken, utan att författaren gör så mycket väsen av det, märks i att avhandlingen intresserar sig för dem som går i kyrkan regelbundet, inte på dem som lämnat kyrkan eller inte går i gudstjänsten, vilka båda fått mycket uppmärksamhet i kyrka och akademi under senare år, inte minst till följd av de förändringar jag beskrivit ovan.

Lockneus beskriver det regelbundna gudstjänstfirandet som en kristen socialisering, som innebär en sakralisering, mitt i en sekulariserad tid. En av avhandlingens stora förtjänster är att Lockneus försöker sätta ord